

se enostransko dotikajo samo posamičnih sestavin nekega umetniškega dela in kljub interpretativnosti nikdar ne zaobsežejo njegove celotnosti, je končni vtis o tem, kaj je povedala Kermaunerjeva resnica o *trojnem plesu smrti* resnici podpisana, dokončen in sklenjen: spozna-

nje tega, kar je moč doseči z novo metodo, ni zbudilo v njem kakih bistveno novih spoznanj, nekajkrat pa je povzročilo celo to, da se bo še trdneje oklepal svojih dosedanjih skromnih humanističnih ugotovitev.

Borut Trekman

GLOSA

TONE SVETINA: UKANA II

Veliki dogodki, ki so pretresli zgodovino in usode ljudi, ne morejo in ne smejo biti pozabljeni. Ni se nam treba bati, da nam zgodovinarji ne bi prikazali narodnoosvobodilne borbe kot enega najtežjih obdobj v naši zgodovini. Toda zgodovinarji prikazujejo vedno le velike dogodke, spremembe različnih socialnih in političnih struktur, ne spuščajo pa se v podrobna dogajanja in usode posameznih ljudi, ki so bili nosilci teh velikih sprememb. To zmore le pisatelj, ki skozi prizmo individualnih usod lahko prikaže veliko epopejo v vsej svoji barvitosti in enkratni individualnosti.

Čim bolj se časovno oddaljamo od tega velikega zgodovinskega obdobja, tem bolj razdalja pisatelju dopušča, da vidi stvari, ki jih prej ni mogel videti, in opiše tisto, česar prej še ni mogel. Ta časovna distanca pisatelju omogoča, da na velike dogodke, ki jih je tudi sam po svojih močeh oblikoval, ne gleda več v črno-beli tehniki in razume stvari, ki jih prej zaradi velike emocionalne navezanosti na gibanje ni mogel razumeti.

Tone Svetina je namreč v drugem delu Ukane začel opisovati stvari, ki so izredno pretresljive, kot na primer likvidacije, ubijanje ujetnikov, ki jih prej ni opisoval in so se jih tudi drugi pisatelji izogibali.

Svetina zelo realistično opisuje številne bitke in ozračje v brigadah. Pozornost posveča predvsem dogodkom,

posameznik pa je le orodje v njih. Ne opisuje in ne zasleduje podrobno individualnih usod. Posameznik postane zanj zanimiv objekt predvsem tedaj, ko ga dogodki zdrobijo. Zato posveča tolikšno pozornost likvidacijam, da so najbolj grozljive scene v njegovem romanu. Najbolj pretresljiva je tista likvidacija, ko ustrelijo gestapovsko vohunko, ko je prišla k partizanom v spremstvu svojega psička. Ob ustrelitvi je psiček cvileče zbežal, kasneje pa se je v dežju vrnil k svoji ubiti gospodarici in ob njej dolgo v noč jokal. Prizor je opisan tako pretresljivo in resnično, kot ga more opisati le velik pisatelj in umetnik.

Zanimiv je pisateljev odnos do teh likvidacij. Čeprav je pisatelj vedel, da so ljudje krivi za svoje dejanje, je vselej skušal prikazati tudi tiste okoliščine in sile, ki so posameznika pripeljale na pot izdaje. Svetina hoče posredno povedati, kako je med vojno vedenje posameznika determinirano s silami, ki jih ne more kontrolirati in obvladati. V vojni ni mogoče ničesar z gotovostjo napovedati, zato je tudi vedenje posameznika postavljeno pred toliko neznan.

Idejo, ki jo je Svetina z likvidacijami in ubijanjem hotel izraziti, je: *vojna je največja absurdnost*.

Politika je posebna tematika, ki pisatelja zanima oziroma želi soditi o njej. Za izražanje nekaterih svojih stališč si je pisatelj taktično izbral

Wolfa. Ko ta na nekem mestu pravi: »Gospod general, politika je močvirje, kjer človek ne izstopa tam, kot si želi,« potem je to stališče, ki ga ima verjetno tudi pisatelj o politiki. Sploh je njegovo pisanje o politiki in politični filozofiji izraženo v taki splošni obliki, da je značilno za različne politične sisteme. Svetina nam hoče povedati, da je oblast slast in je v tem boju za oblast vedno in povsod precej umazanega in nečloveškega.

Njegov roman ni samo zgoščen izsek dogodkov iz narodnoosvobodilne borbe, temveč je zaradi razmišljanj, ki so tempirana na naš čas, tudi izrazito sodoben. Spreten in nekoliko poglobljen bralec lahko hitro ugotovi, da ima Svetina pogosto v mislih probleme in stiske današnjega sveta in današnjega človeka, vendar jih daje govoriti Wolfu.

Pisatelji pogosto izbirajo negativne osebe za svoje »junake«, ker z njimi lahko več povedo in zajamejo z njimi širše dimenzije človeka in družbe. Ko je revolucija institucionalizirana, njene vrednote pa splošno znane, potem junak, ki je nosilec teh vrednot, ne more biti literarno posebno zanimiv lik. Zelo verjetno je, da postane dolgočasen. Šolohov je mnogo bolj izrazil stisko človeka in družbe s svojim negativnim junakom v Tihem Donu, Grigorijem, kot pa bi bil to mogel s pozitivnim junakom. Svetina pa je z Wolfom bolj izrazil problematiko vseh totalitarnih sistemov, kot pa bi bil to mogel s pozitivnim junakom.

Wolf je zanimiv tudi zato, ker uteleša vitalizem in aktivizem, ki je združen z inteligenco in veliko zvito-stjo. Velika osebna vitalnost pa vedno impresionira ljudi. Wolf učinkuje močno tudi zato, ker izpoveduje nihilistično filozofijo v totalitarnem času, ker zrelativizira vse, kar je uradno razglašeno za trdno in nedvoumno.

Totalitarizem pomeni namreč obdobje, ki je povsem nemogoče za izražanje človekove individualnosti. Posameznik je del stroja in njegova svoboda je samo v tem, da opravlja v tem totalnem mehanizmu vlogo, ki mu je dana ali zaupana. Naj bo ta njegova vloga še tako v nasprotju z njegovimi življenjskimi načeli in njegovo moralo, opravljati jo mora disciplinirano. Totalitarizem ustvarja neko varljivo predstavo, da posameznik postane svoboden šele tedaj, ko se povzpne na vrh hierarhične lestvice. Prav to je razlog, da so številni ambicioznejši v takem sistemu v sredini hierarhične lestvice najbolj ubogljivi, disciplinirani, in to vse v upanju, da je to pot, ki pelje navzgor, na vrh, kjer edino vlada svoboda.

Wolf je nekje v sredini družbene in oblastniške hierarhije. Toliko je inteligenten, da je spoznal, da cilji totalitarnega sistema ne morejo biti uresničeni. Zastavlja pa se vprašanje, kako more posameznik še delovati za cilje, za katere je prepričan, da se ne morejo uresničiti. Kje torej Wolf najde motiv pri invenciji svoje podtalne dejavnosti, ko pa je vendar spoznal, da cilj ni več uresničljiv? Na osnovi zdrave logike bi namreč domnevali, da posameznik ne bo počel nekaj, kar ne vodi k postavljenemu cilju. Toda v vojni in totalitarnem sistemu taka logika odpove. Posameznik mora izvajati vlogo, ki je del totalitarnega mehanizma, ali pa bo propadel. Ni torej druge alternative. V skladu s tem potekajo Wolfova razmišljanja: »Voz drsi proti prepadu... Ostane mu samo to, da izkoči pravočasno... Toda kam sedaj? Nikamor drugam kot naprej skozi neznano noč v gnusno meglo...«

Wolf torej nima več nobene izbire. Ker ljubi življenje, kljub temu da ga je razvrednotil, mora opravljati vlogo, ki so mu jo naložili. Že v tej vlogi je njegovo življenje z vseh strani

ogroženo. Rešuje si ga z inteligentnostjo, zvijačo in raznimi ukanami. Če bi stopil iz tega totalitarnega mehanizma, bi bila možnost, da bi ostal pri življenju, minimalna. Zato drsi proti prepadu in ocenjuje tisto kritično situacijo, ko bo potrebno izskočiti in si vendar ohraniti življenje.

Naslednji bolj izrazit lik je Primož. Po svoji naravi je pesimistično razpoložen melanholik, ki ne išče smisla življenja v družbenosti, temveč v individualnosti. Čeprav ga avtor opisuje v razmerah, ko je individualno življenje posameznika najmanj odvisno od njegove volje, ga vendar skuša bolj individualno kot družbeno opredeliti. K temu ga je silila protislovna struktura Primoževe osebnosti, ki neprestano išče smisel svoje eksistence in mora dobivati moč za svoje bivanje iz individualne, ne pa družbene osnove. Z drugimi besedami, Primož je osebnost, ki v najbolj pravično urejeni družbi ne bi bila srečna, če ne bi črpala sreče in zadovoljstva iz same sebe, ali od druge najbližje ali ljubljene osebe.

Njegovo življenjsko filozofijo najboljše ponazarja njegovo pismo, ki ga je poslal Ani. Takole piše: »Prebral sem zakon sveta, ki velja človeku: Nikoli ne smeš bežati sam pred seboj in ne lagati samemu sebi... Najtežje je biti človeku sam, ker se izgubi, ko išče smisel obstoja... Dvomil sem — moji dvomi so bile nove resnice. Skušal sem sovražiti, toda sovraštvo je bila ljubezen. Vse, kar živi, mora trpeti. Vse, kar se poraja velikega, se poraja v boju in upanju. Nič ni človeku podarjenega, najmanj pa ljubezen, ta živi vir življenja... Ni me strah hrupa podirajočega se sveta in ne noči v pustinji, po kateri tavamo, ne mravljišča, skozi katero gremo, in ne slepot pokola... Lepo je tistim, ki umro hipoma; še lepše je tistim, ki jih v smrt zaziblje sen; gorje pa tistem, ki umira počasi.

Dobro je, da smrt pusti vsakemu toliko časa, da spozna resnico.«

Primož je junak revolucije, vendar ne tisti standardni, ki je že vnaprej opredeljen. To je junak, ki mu je tuje zahtevano verovanje in vsak dogmatizem. Po svoji psihološki strukturi mu je tuj konformizem. Lahko prizna in se prilagodi samo tistemu, kar sam spozna in prizna za pravično. Res, taki ljudje težko naredo kariero in si povzročajo zaradi strogosti, ki jo gojijo do sebe, dokaj veliko težav v svojem življenju. Zato tudi Primož pristaja na filozofski princip, da je treba v življenju vse plačati. Nobeno zadovoljstvo, sreča in užitek ni zastonj. Vse je treba nekako s trpljenjem povrniti.

O ljubezni pa misli Primož naslednje: »Težko je nositi v srcu smrt in ljubiti. Življenje brez ljubezni je počasna smrt... Dih življenja si bila, svetloba, ki je presvetlila temo konca. Moj prvi in zadnji smisel... Če te resnično ljubim, te ljubim onstran vračanja in brez razlogov... Menda sem človek, ki mu je usojeno, da ljubi samo enkrat v vsem svojem življenju. Če bi ubil to svojo edino ljubezen, bi ubil sebe.«

Ana je tretji, bolj zanimiv lik, s katerim ima pisatelj precej težav. Njen glavni problem je v tem, da se v času, ki je kondenzacija politike in ideologije, opredeljuje zgolj čustveno. Ker pa je njeno čustveno opredeljevanje določeno z zgodovinsko situacijo, ki jo nobena človeška ali organizirana sila ne more docela obvladati, kontrolirati ali zanesljivo napovedati njen izhod, jo pisatelj pošilja skozi razne mučne katarze. Opisovanje katarz pa je zelo zahtevno, ker vedno zbujaajo vtis bodisi majhne verjetnosti bodisi skonstruiranosti.

V romanu pa srečamo celo vrsto drugih likov, ki v določenih situacijah izstopajo monumentalno in se postavljajo potreben okvir za celotno

dogajanje in razumevanje obeh bojujočih se taborov. Naj navedem samo primer, ko se smrtno ranjeni nemški poročnik, ki leži zagozden na polici stene, sooči s smrtno ranjenim partizanom; v tem trenutku ne nastopata več kot sovražnika, temveč samo kot človeka, ki pred koncem spoznata, da ju je zgolj absurda zgodovinska situacija naredila za sovražnika.

Če primerjamo drugi del Ukane s prvim delom, ugotavljamo, da je prvi del nekoliko bolj disciplinirano zgrajen, da se je pisatelj v drugem delu začel zelo široko razdajati, da je hotel čim bolj zvesto prikazati čim več bitk in čim bolj dosledno slediti življenju in ozračju v brigadah. V prvem delu je posvečal precejšnjo pozornost posameznim likom in je širše dogajanje bolj prikazoval skozi življenje posameznih likov. V drugem delu je poudarek na dogajanju in ne več na posameznih, individualnih likih. Primož in Ana, ki sta bila v prvem delu osrednja lika, se tukaj samo še občasno pojavljata. V drugem delu je Wolf verjetno edina oseba, ki jo avtor še najbolj individualno opisuje.

Pri avtorju sta se verjetno spajali dve ambiciji. Prva je v posredovanju in ohranitvi velikih dogodkov in njihovem čimbolj zvestem prikazu. To je tudi razlog, da številni braveci ugotavljajo opise resničnih dogodkov, ki so bodisi slišali o njih, vedeli zanje ali pa so se jih sami udeležili. To je eden od razlogov, da je knjiga doživela tako nenavaden uspeh pri bravcih. Druga ambicija pa je bila oblikovati snov čimbolj umetniško. Pisatelju vsekakor moramo priznati, da je nekatere dogodke prikazal izredno doživeto in pretresljivo. Verjetno je roman z umetniškega vidika nekaj najboljšega, kar smo Slovenci ustvarili v upodabljanju naše narodnoosvobodilne borbe. Vendar pisatelj pri tako obsežnem tekstu ni mogel

v celoti doseči omenjeni ambiciji. Prav zato, ker je hotel povedati čimveč in ohraniti v spominu, kar se je resnično zgodilo, je težko povsod zdržal na istem umetniškem nivoju. Zato lahko rečemo, da ima drugi del Ukane v umetniškem pogledu večje vzpone in padce kot pa prvi.

Svetina je s svojim romanom Ukana doživel izreden uspeh, če ta uspeh presojamo z vidika zanimanja zelo širokega kroga bravcev. Roman je doživel že tretji natis, kar je v naših razmerah izjemno in enkratno, poleg tega pa je že preveden v srbohrvatski jezik. (Prvi del Ukane je izšel v 18.000 izvodih, drugi pa v 16.000 izvodih. Kaže, da bo tudi tretji natis kljub visoki ceni kmalu razprodan.)

Če bi umetniško delo presojali po tem, da ima številne bravece, potem bi bilo to najboljšše literarno delo, ki je nastalo po vojni. Žal, v umetnosti in znanosti večina nima velike teže, čeprav ne moremo mimo tega. Če se torej tako širok krog bravcev, ki izhajajo iz vseh profesionalnih, izobrazbenih in drugih kategorij, zanima za to knjigo, potem mora biti v njej nekaj več kot samo dramatičen prikaz narodnoosvobodilne vojne. V njej morajo biti prisotna občutja stiske in problemi sodobnega, to je današnjega človeka.

Ker je roman Ukana doživel tako velik odziv, nas preseneča, da kritika na drugi del sploh ni reagirala, saj nobena literarna revija ali časopis ni prinesel ocene niti poizkusil razložiti »skrivnost« tega uspeha, čeprav je že več kot leto dni, odkar je izšel. Sprašujemo se: ali je to naključje ali pa je to ignoriranje namerno? Vsekakor pa bi delo, ki je zbudilo toliko pozornosti in navdušenja pri tako širokem krogu bravcev, zaslužilo ustrezno oceno naše literarne kritike.

Dr. Janez Jerovšek